

form, med ett suffix *-k-* avlett på folknamnet germ. **valha-* (pl. **valhōz*, isl. *valir* pl.), germanernas beteckning på keltiska och italiska (romerska) folk i söder. Med slav. *valak-* kan jämföras germ. **valhiska-*, varav ty. *welsch*. Uddljudet i det främmande *valak-*, *vlak-* har i forngutniskan ersatts med *b-*. Namnet är f. ö. icke belagt i de nordiska fornspråken.

Uttrycket *i utfaru* förekommer endast här, men det kan jämföras med många inskrifters *uti*: *a landi ok i liði uti* Sö 338 Turinge, *Hann fors uti með alla skipan* U 349 Odenslunda, *Hon vill austr fara ok ut til Jorsala* U 605 Stäket, *Fear aflaði uti i Grikkium* U 792 Ulunda, *sum for til Girkia ut* U 922 Uppsala. Isl. fno. *útfor* f. och *útferð* f. brukas kanske mest om en resa från Norge till Island, men också (särskilt i lagarna) om ledningsfärd (*útfararbalkr*, *-leiðangr*) och om pilgrimsfärd, särskilt till det heliga landet (*Útfarardrápa*, *-saga*). Det är bildningar till verbet *fara út* dels från Norge till Island, dels till avlägsna länder, särskilt Jerusalem (jfr ovan U 605). Sjonhem-stenens *i utfaru* kan avse antingen en köpmansfärd eller en pilgrimsresa; i båda fallen gick den österut till länderna vid Medelhavet och Svarta havet. Att färden gick genom valackernas land, där Rodfos mötte sitt öde, visar, att gotlänningarnas handel vid denna tid åtminstone delvis gick i den gamla handelsvägen genom Polen: Weichsel-Bug-Dnjestr.¹

Om dativformen på *-u* i *utfaru*, av *utfar* f. (isl. *útfor* f.) se A. Noreen, *Altschwedische Grammatik* (1904) § 399: 3. — Carl Säve anmärker om 87–92 **hialbin**: »borde varit *hialpi*»; han uppfattar sålunda **hialbin** som ett fel. De normala formerna i pres. konj. äro sg. *hialpi*, pl. *hialpin* (A. Noreen, *Altschwedische Grammatik*, 1904, § 564). Formeln *Guð hialpi* är välkänd från ett stort antal runinskrifter. S. Bugge (*ATS* 5, 1878, s. 25, 145) har emellertid framhållit, att det dock finns flera inskrifter, utom Sjonhem-stenen, med formen *-in*: **guþ : hialbin** (U 56 Glia, U 272 Hammarby, U 971 Eke, Sö 138 Aspa); exemplen äro alltför många för att kunna förklaras som felskrivning eller missförstånd. L. F. Löffler (ib. s. 145) vill förklara flertalsformen efter ordet *Guð* som en rest av hedniskt språkbruk, då *guð* var pluralt (liksom i Äldre Västgötalagens edsformel). Då *-in* därjämte förekommer ett par gånger efter *Kristr*, beror det enligt Löffler på »falsk analogi» efter *Guð*: *Kristr hialpin* U 41 Kumla och *Kristr lettin* U 1039 Bräcksta. Så även S. B. F. Jansson i *Boken om Gotland* 1 (1945), s. 442.

kuþ : suiki : þa : ar : han : sui[k]u: Detta är en formel, som ordagrant lika förekommer även i ett par andra inskrifter, i Uppland: *Guð sviki þa, er hann sviku* (U 1028), i Småland: *Svikvi Guð þann, er [hann sveik]* (Sm 92). Vid sidan av den fromma bönen för den döde sonens själ möter här en bön om vedergällning. Den för forntida rättskänsla så naturliga hämndtanken har trängt sig fram och tagit sig uttryck i en kristen bön om hämnd. Gud vise ingen nåd mot dem, som sveko honom. Ett nidingsverk var urbotat.

Om namnen se nedan G 136.

135. Sjonhems kyrka. Nu i Gotlands Fornsal.

Pl. 84, 85.

Litteratur: L 1593, S 90. G. Wallin, *Runographia Gothlandica* (1751), s. 143; N. R. Broeman, *Sagan om Ingvar Widtfarne* (1762), s. 148 f.; C. G. Hilfeling, *Resejournal* 1801 (F m 57: 10), s. 114; N. H. Sjöborg, *Samlingar för Nordens fornälskare* 2 (1824), s. 57 (med Pl. 59, fig. 228); *Kyrkoinventarium* 1830 (ATA); J. G. Liljegren, *Runlära* (1832), s. 134; P. A. Säve, *Reseberättelse* 1852 (ATA), nr 5; H. Hildebrand i *VHAAkad:s Månadsblad* 1887, s. 185 f.; H. Pipping, *Runinskrifter undersökta* år 1902 (ATA), nr 19, Om runinskrifterna på de nyfunna Ardre-stenarna (1901), s. 57 f.; F. Nordin, *Till frågan om de gottländska bildstenarnas utvecklingsformer* (i: *Studier tillägnade O. Montelius*, 1903), s. 153; A. Noreen, *Altschwedische Grammatik* (1904), s. 495; O. Montelius, *Svenska runstenar om färder österut* (i: *Fornvännen* 1914), s. 95, 121; O. v. Friesen, *Anteckningar* 1924 (UUB); F. Plutzar, *Die Ornamentik der Runensteine* (1924), s. 84, 105; S. Lindqvist, *Gotlands bildstenar* (i: *Rig* 1933), s. 98, *Gotlands Bildsteine* 1 (1941), s. 52 f., 95, 2 (1942), s. 111 f., *Bildstenarna i fornsalen* (i: *Gotländskt arkiv* 14, 1942), s. 16, 24; S. B. F. Jansson, *Gotlands runinskrifter* (i: *Boken om Gotland* 1, 1945), s. 147, 150, *The Runes of Sweden* (1962), s. 32; *Sveriges kyrkor*: *Gotland* Bd 4: 3 (1952), s. 318.

¹ A. Ruprecht, *Die ausgehende Wikingerzeit* (1958), s. 36, 164; S. Mews, *Gotlands Handel und Verkehr bis zum Auftreten der Hanse* (1937; diss. Berlin 1931); H. Arbmán, *Svear i österviking* (1955), s. 97 f.

Äldre avbildningar: Wallin, träsnitt a. a. s. 143; N. H. Sjöborg a. a. Pl. 59 fig. 228 (även i Liljegren, Fullständig Bautil: L 1593); P. A. Säve, teckning a. a. nr 5 (ATA); F. Nordin, blyertsteckning $11/7$ 1870 (ATA); S. Söderberg, teckning (ATA), foto (ATA); R. Haglund, klichétryck (ATA); H. Pipping foto 1902, utan och med ifyllning av ristningen med krita (ATA); F. Braun foto 1911 (ATA); O. v. Friesen och J. W. Hamner foto 1922 (ATA); O. Sörling, teckning (ATA; även i Lindqvist a. a. 2, s. 108); H. Faith-Ell foto 1933 och 1937 (ATA; även i Lindqvist a. a. 1, fig. 149); Jansson a. a. 1962, s. 32 fig. 13.

Runsten med bildstensform. Den förvaras numera i Gotlands Fornsal.

Liksom två av de andra Sjonhem-stenarna (G 134 och 136) är den första gången omtalad av biskop Wallin i hans *Runographia Gothlandica* (1751). Den låg då i kyrkgolvet framför predikstolstrappan (»Lapis situs est ante gradus ad Suggestum»). Såsom förut har nämnts (s. 263), prisar Wallin dess vackra form och utseende. — Hilfeling sökte den förvägs år 1801: »Den Runstenen som uppgifves hos Brocman i Ingwars Saga; och uti Acta Lit. Upsal. 1751, pg. 143 et sequ. [d.v.s. G 135] fantes nu ej, huru mycket den eftersöktes.» Icke heller omtalas den av Ekdahl 1826 eller i *Kyrkoinventarium* 1830.

Varken Carl Säve (1859) eller P. A. Säve ha några närmare uppgifter om stenens plats. Den fanns fortfarande i kyrkan, men hade blivit upptagen ur golvet. »Stenen låg fordom vid predikstolstrappan i Choret, hvadan den ej blifvit skadad af solen; utan äro de runor som finnas kvar efter släggans härjningar ganska tydliga. — Stenens nedre del, fordom stående i jorden, är blott grofhuggen ... Står löst uppställd jämte föreg. N° 4 [d.v.s. G 134]» (P. A. Säve 1852).

Stenen överlämnades år 1895 som deposition till Gotlands Fornsal, på samma gång som G 134 (inv.-nr B 1062).

Ljusgrå kalksten. Höjd 1,63 m, till ristningens underkant 1,19 m. Bredd över det skadade »huvudet» 0,82 m, över halsen 0,72 m. Runbandets bredd 5–7 cm. Tjocklek högst 19 cm. Baksidan av stenen är icke jämn genom huggning. Stenen har ursprungligen haft samma storlek och form som G 134. Den är emellertid svårt skadad i kanterna på v. sidan och upptill, varigenom också viktiga delar av inskriften ha gått förlorade. Skadorna ha sannolikt uppkommit genom brutal stympning i samband med stenens inläggning i kyrkgolvet, för att få den att passa i platsen framför predikstolstrappan. Det är en underlig mentalitet att handla på detta sätt, när man ändå måste ha observerat, att hällen var vacker och förstått att den var ett minne från gamla tider, även om man icke kunde tyda runorna.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter G. Wallin):

pina : eftir : aj --- : --- : --rp : tauþr : a : uita : systrir : [tuar] ... - r : bryþr : þria :
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50
 roþanþr : auk : roþkutr : roþar : auk : þorstain :
 55 60 65 70 75 80 85
 þir : iru : faþur : bryþr
 90 95 100

»Denna efter Ai—. Han blev död i Vindau. Två systrar ... tre bröder. Rodald(?) och Rodgut, Rodar och Torstain, de äro farbröder.»

Fig. 110. G 135. Sjonhems kyrka. Efter teckning av P. A. Säve.

Till läsningen: Skiljetecknen äro, liksom i G 134, runda hål, vanligen djupt borrarade. Intet skiljetecken finns vid inskriftens början, men väl vid slutet av den yttre ramslingans inskrift, d.v.s. efter 87 **n**. 3 **n** och 4 **a** äro tydligt punktörnerade; likaså 7 **t**. 5 **e** är stunget; punkten är djup och tydlig men går endast obetydligt utanför stavens kanter. 9 **r** är tydligt och välformat. 10 **a** är säkert; bistaven är punktörnerad. Punkten i v. bistaven sammanfaller med nedre punkten i föregående skiljetecken. Därefter följer nedre delen av 4 raka stavar, r. 11–14. R. 11 har sannolikt varit **i**; härpå tyder avståndet till de båda närstående runorna. T. v. om staven i r. 11 finns en rund fördjupning, som dock sannolikt är naturlig. Att r. 11–12 skulle ha utgjort ett **u**, synes föga troligt. Avståndet mellan r. 13 och 14 tyder måhända på att r. 13 har haft en bistav t. h. Annars skulle ett **ailif** passa bra till de bevarade runresterna; **ainar** och **airik** är däremot omöjligt. Namnet kan ha slutat på **-fos**; i så fall ha r. 13–14 varit rester av **fo**, och ett **s** är helt borta i runbandets förstörda övre kant. Efter r. 14 finns nedre punkten i ett skiljetecken, om än svagt. Därefter nedre delen av 3 raka stavar tämligen tätt (r. 15–17), sannolikt rester av ordet **han**. Återigen nedre punkten i ett skiljetecken. Följande runa, r. 18, har med säkerhet varit **u**, även om toppen är avslagen. Av r. 19 är bistaven borta; men i de båda följande 20–21 **rp** äro bistavarna delvis bevarade och runorna därför fullt säkra. 22–23 **ta** äro punktörnerade. De följande runorna t. o. m. 39 **r** äro säkra. 28 **u** är ej stunget. 29 **i** har förlorat toppen i en djup flagring, som även har skadat bistavarna i 30 **t**; v. bistaven är dock säker. Övre delen av 31–32 **au** är bortslagen, liksom övre punkten i följande skiljetecken. 33 och 35 **s** äro icke punktörnerade. 34 **y** är tydligt stunget. Av skiljetecknet efter 39 **r** återstår endast nedre punkten. Därefter följer den stora toppskadan, varigenom omkring 50 cm av runbandet är förstört, med sannolikt omkring 15 runor. Av dessa funnos 1744 fyra runor 40–43 **tuar** kvar, bevarade i G. Wallins avbildning och beskrivning. Av r. 44 finns endast obetydligt spår. 45 **r** är däremot till större delen bevarat och fullt säkert. 48 **y** är tydligt stunget. H. bistaven i 54 **a** är bortslagen. Övre delen av 56 **o** är borta i en kantskada; av övre bistaven återstår endast ett kort stycke t. h. jämte borrhålet i orneringen. Alla runorna i namnet 55–61 **ropanr** äro emellertid säkra. Punktörneringen i 58–59 **an** är svag, tydligare i 62 **a** och 66 **o**. 68 **k** är icke stunget. 72 **r** är skadat nedtill. 81 **o** är punktörnerat, men icke 83 **s**. 84 **t**, 85 **a** och 87 **n** äro tydligt punktörnerade. — Intet skiljetecken finns framför 88 **p** eller efter 103 **r**. Alla runorna på tvärbalken äro väl bevarade, tydligt och jämnt huggna. 89 **i** och 91 **i** äro icke stungna. 95 **a** är punktörnerat. 101 **y** är stunget.

G. Wallin: 5 **i**; 10–17 **likkn** · **tai**; 40–43 **tuar**; 99–103 **bruþr** :. Om r. 10–17 anmärker Wallin: »Apices hoc loco literarum deturbati sunt. Vnica vox **han**, h. e. ille videtur deesse.» — L 1593 återger Wallins läsning.

P. A. Säve 1852: 1–14 **þina** : **eftir** : **a** ---; 18–21 -- **rp**; 28–32 **uitau**; r. 40–43 saknas. — C. Säve 1852 (S 90), säkerligen tillsammans med brodern: **þina** : **eftir** : **a** ... **rp** : **taupr** : **a** : **uitau** : **systrir** ... -- **r** : **bryþr** : **þria** : **ropanr** : **auk** : **ropkut** : **roþar** : **auk** : **þorstain** : **þir** : **iru** : **fapur** : **bryþr**. C. Säve skiljer i sin tryckta text icke på **r** och **þ**; därför felaktigt 39, 45, 90 och 92 **r** i st. f. **þ** (såsom på broderns teckning). Han anmärker, att L 1593 »fyller luckan (gissningsvis?) med orden: *Likkn : han : warþ*; men säkert är, att namnet börjar med **a**, icke med **i**.» Han återger detta i den »hyfsade texten»: *þinna eftir (Airik, hann wa)rp þ dauþr a Witau*. Och han kommenterar: »Uti orden *Airik hann warþ* är allt gissadt, utom första runan **a** och de 2 sista **rp**; men det är mycket sannolikt, att det just stått så, då luckan synes jämnt kunna rymma de 9 mellanstående runorna.»

H. Pipping 1902 supplerar sin läsning av runorna 1–32 **þina** : **eftir** : **ai[nar]** : **[han]** : **[ua]rp** : **taupr** : **a** **uitau**.

A. Noreen (1904): **þina** · **eftir** · **likfos** · **han** · **uarþ** · **taupr** · **a** · **ui[n]tau** o.s.v. Noreen grundar sin läsning huvudsakligen på meddelanden av S. Söderberg. Han tolkar: *Þinna eftir Lik(n)fos. Hann varþ dauþr a Vindau*, och översätter: »Diesen nach Liknfos. Er starb in Windau ...» »Die ergänzung **likfos** ist mir von Hesselman vorgeschlagen worden.» Såsom förut nämnt är en förled **lik** *Lik(n)*- utesluten, men ett namn på **-fos** är tänkbart.

O. v. Friesen har icke efterlämnat någon undersökning av inskriften. Till S. Lindqvist har han meddelat följande text: **þina** · **eftir** · **l[ik]nat?** · **han** · **uarþ** · **taupr** · **a** · **uitau** · **systrir** · **[tuar** · **lifpu** · **? epti]**r

• **bryþr** • **þria** • **roþanþr** • **auk** • **roþkuttr** • **roþar** • **auk** • **þorstain** • **þir** • **iru** • **fapur** • **bryþr**. Texten innehåller två fel: r. 10 är **a**, icke **l**; r. 45 är **æ**, icke **r**. Eftersom ristaren annars alltid tecknar ordet »efter» med **r**, icke med **æ** (r. 5–9; på G 134 2 ggr och i G 136 1 g., alltså sammanlagt 4 ggr), är det tvivelaktigt, huruvida den annars tilltalande supplingen **lifþu** • **eftir** kan vara riktig. v. Friesen översätter: »Diesen (Stein errichteten Rodvisl und Rodälv) nach Liknat(?). Er starb in Vindau. Zwei Schwestern überlebten die drei Brüder. Roald(?) und Rodgot, Rodar und Torsten, die sind die Vaterbrüder (der drei Brüder).»

Den första satsen är elliptisk: »Denna [sten] efter ...» Både subjekt och predikat äro underförstådda från inskriften på föregående sten (G 134), som skall läsas först. Denna är rest till minne av den andre sonen. Om honom meddelas endast, att »han blev död **a : uitau**». Denna plats **a : uitau** skulle enligt biskop Wallin åsyfta halvön Wittow (Wittau), den nordligaste delen av Rügen med Arcona. Samma tolkning har N. H. Sjöborg (1824). — J. G. Liljegren (*Runlära*, s. 134) tänker på en närmare belägen plats: »han wardt död i Wicklou» (Viklau); det är en grannsocken till Sjonhem. — Carl Säve uttalar intet i frågan. — P. A. Säve: »Ordet **uitau**, som i början och slutet ljuder åt den närliggande socknens namn Viklau, betyder dock säkert något helt annat, Witau eller hvad det må vara.»

A. Noreen (1904) tycks vara den förste, som har tänkt på Vindau, på Kurlands kust, ungefär mitt emellan Domesnäs och Libau. Det är en plats som bör ha besökts av handelsidkande gotlänningar. Namnet bör ha tecknats **a : uitau** på en runsten från 1000-talet, och tolkningen är sålunda fullt möjlig, kanhända sannolik. Den har fått anslutning av O. Montelius, O. v. Friesen och S. B. F. Jansson.

Därefter övergår inskriften till att tala om de anhöriga. Närmast följer en sats, som börjar med nom. **systrir : tuar** och slutar med en ack. **bryþr : þria**, föregånget av ett ord som slutar på **æ**. Tyvärr är det viktiga predikats verbet borta. Den av v. Friesen föreslagna supplingen **lifþu : eptir** är mycket tilltalande, om man får antaga, att ristaren mot sin vana för övrigt har använt **æ**-runan i ordet »efter». Även **raistu : eptir** vore naturligtvis tänkbart.

Återstoden av runslingan fylles av fyra mansnamn. De åtföljas av raderna i tvärbalken: »De äro farbröder», nämligen till de tre döda unga männen, över vilka stenarna äro resta. Det första namnet **roþanþr** är det enda, vars tolkning vållar svårighet. Det måste vara felristat på något sätt. Förleden **Roþ-** är klar. Närmast till hands ligger att tänka på en form av namnet **Roþvaldr**, **Roþaldr**, **Roaldr** (isl. *Hróaldr*), sålunda med ett **n** i stället för **l** och ett **þ** i stället för **t**.

Om namnen se nedan G 136.

Intressant är att i samma inskrift finna pluralformerna **bryþr** (2 ggr) och **systrir**. Den förra har ursprunglig, enstavig form (liksom fsv. *brøder*, nsv. *bröder*, ty. *Brüder* o.s.v.), den senare har utvidgats med ett nytt pluralsuffix **-ir**. Den är flera gånger belagd i Gutalagen: *systrir*, liksom *dytrir* döttrar (jfr nsv. *systrar*, *döttrar*, *mödrar*).

136. Sjonhems kyrka.

Litteratur: L 1594, S 91. G. Wallin, *Runographia Gothlandica* (1751), s. 151 (Nr XVI C); H. Pipping, Om runinskrifterna på de nyfunna Ardre-stenarna (1901), s. 58; A. Noreen, *Altschwedische Grammatik* (1904), s. 496; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 131; O. v. Friesen i *A Philological Miscellany presented to E. Ekwall* (1942), s. 358, 361; S. Lindqvist, *Gotlands Bildsteine* 1 (1941), s. 53, 2 (1942), s. 112.

Den tredje av de runstenar, som ursprungligen ingingo i det stora Sjonhem-monumentet, är förkommen. Dess inskrift är känd endast genom biskop Georg Wallins meddelanden i hans *Runographia Gothlandica*. Han har läst den tillsammans med de båda andra stenarna den 25 juli 1744. Stenen fanns då på kyrkogården liksom G 134 (»In eodem Cœmeterio.») Den omtalas icke av C. G. Hilfelting, som år 1801 besökte Sjonhem och där avtecknade G 134, icke heller av N. J. Ekdahl 1826. Icke heller omnämnes den i *Kyrkoinventarium* 1830. Den var redan vid denna tid försvunnen. Bröderna Säve, som ju kände till inskriften genom Wallin och